mud, Hacı Emîroğlu Süleyman ve Taşanoğulları onu metbû tanıdılar. Aynı yılın yazında Kadı Burhâneddin, Akkoyunlu Karayülük Osman tarafından Karabel (Zara'nın batısı) mevkiinde öldürülünce toprakları Osmanlı Devleti'ne katıldı. Bu sırada Osmanlı Devleti'nin hizmetine giren Tâceddinoğlu Mahmud'un toprakları da Osmanlı sınırlarına dahil oldu. Tâceddinoğlu Mahmud'un 804 Zilhiccesinde (Temmuz 1402) yapılan Ankara Savaşı'nda Timur ordusuna karşı çarpışmış olması muhtemeldir. Savaşta yenilen Osmanlı Devleti'nin Fetret dönemindeki şehzadelerin kavgaları sırasında Tâceddinoğlu Mahmud, kardeşlerini bertaraf ederek tahta oturan Çelebi Mehmed'in saflarında yer almış olmalıdır. Zira Çelebi Mehmed'in ölümünün ardından onun on üç yaşındaki oğlu ve Hamîd-ili sancak beyi Şehzade Mustafa'nın yanında bulundu. Şehzade Mustafa, ağabeyi II. Murad'ın tahta çıkması üzerine hayatından endişe edip Karamanoğlu'nun yanına kaçtı. Karamanoğlu ve Germiyanoğlu'nun gönderdiği askerlerle güçlenen Şehzade Mustafa lalası Şarabdâr İlyas'ın tahriklerine kapılarak Bursa'ya yürüdüğünde Tâceddinoğlu Mahmud onun veziri ve kumandanı durumundaydı. II. Murad'a karşı başarısız olup İznik'e çekilen Şehzade Mustafa'nın yanında savaştı; İznik kuşatması sırasında şehzadeyi şehirden kaçırmaya çalıştı. Mücadele esnasında Osmanlı birliklerinin başındaki Mihaloğlu Mehmed Bey ile çatıştı ve onun ölümüne yol açtı. Şehzade Mustafa'nın yakalanması üzerine o da esir düştü ve Mihaloğlu'nun yakınları tarafından öldürüldü (826/1423).

Öte yandan 1402'den sonra Timur'un himayesinde eski hâkimiyet bölgesinde hüküm sürmeye devam eden Alparslanoğlu Hüsâmeddin Hasan Bey'den bazı Osmanlı tarihçileri Hüseyin Bey diye söz eder. Ancak Samsun vakfiye defterindeki iki vakfiyeye dayanarak onun Alparslan'ın oğlu Hasan Bey olduğu ve Çarşamba'da adına 827 (1424) tarihli bir cami vakfiyesi bulunduğu kaydedilmiştir. Yine 827 tarihli Yavuz Evliya vakfiyesinde Alparslan Bey oğlu Mehmed Yavuz Bey'in adına rastlanır. Bunlardan Hasan Bey, tekrar Kastamonu'ya sahip olan Candaroğlu İsfendiyar Bey'le anlaşıp müslüman Samsun'u elinde tutan Kubadoğlu Cüneyd'i ortadan kaldırarak Çarşamba taraflarını zaptedince Çelebi Mehmed, Biçeroğlu Hamza Bey'i yollayıp "gâvur" Samsun'u fethettirdi, kendisi de gelip müslüman Samsun'u ele geçirdi. Hasan Bey ve kardeşi Mehmed Yavuz'a dokunulmadı. Onlar da eski yerlerinde hâkimiyetlerini sürdürdüler. Tâceddinoğulları Beyliği'nin bu durumu II. Murad dönemine kadar devam etti. II. Murad'ın Amasya beylerbeyi yaptığı Yörgüç Paşa, Canik bölgesinde Osmanlı idaresini tesis etmek için harekete geçerek Hasan Bey'i bir düğün ziyafetine davet etti. Bunun bir tuzak olduğunu anlayan Hasan Bey davete gitmeyip padişaha bağlılığını bildirdi ve istenilen yerleri teslim edeceğine dair haber gönderdi. Ardından ailesiyle birlikte Yörgüç Paşa'nın huzuruna çıktı. Yörgüç Paşa, Hasan Bey'i zincire vurdurup Bursa'ya yollarken ailesini Amasya'da alıkoydu. Hasan Bey Bursa'da hapsedildikten bir süre sonra kaçtı; ancak topraklarını ele geçiremeyeceğini anlayınca bizzat II. Murad'ın huzuruna çıktı ve bağışlanmasını istedi. II. Murad da ona Rumeli'de bir sancağı timar olarak verdi (1427). Hasan Bey'e Rumeli'de verilen sancağın bazı kaynaklarda Gümülcine, bazılarında Çirmen olabileceği belirtilmiştir. Ayrıca kaynak gösterilmeden Tâceddinoğlu Alparslan'ın diğer oğlu Hüsâmeddin Mehmed Yavuz'un Hasan Bey'den önce öldüğü kaydedilmiştir. Fakat bazı araştırmalarda onun Trabzon'a saldıran Şeyh Cüneyd'e destek verdiği zikredilir. Canik ve Niksar bölgesi valisi olan Şeyh Cüneyd ile birlikte Trabzon'a yürümüş, fakat bu sefer başarısızlıkla sonuçlanmıştır (860/1456). Bundan sonra kaynaklarda Mehmed Bey ve Tâceddinoğulları'yla ilgili herhangi bir kayda rastlanmamaktadır. Tâceddinoğulları'nın Niksar, Çarşamba, Terme ve Ünye dolaylarında bazı imar faaliyetlerinde bulundukları bilinmektedir. Çarşamba'da ahşap mimarinin ilginç örneklerinden biri olan Ordu köyü camisi Hasan Bey tarafından yaptırılmıştır (827/1424).

BİBLİYOGRAFYA :

Esterâbâdî, *Bezm ü Rezm* (nşr. Kilisli Muallim Rifat), İstanbul 1928, tür.yer.; Neşrî, *Cihannümâ* (Unat), II, 541, 570-571, 600-602; *Amasya Tarihi,* III, 202; *Düvel-i İslâmiyye,* s. 319; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri,* s. 153-154, 163; a.mlf., *Osmanlı Tarihi,* I, 393, 406; a.mlf., *Kitâbeler,* İstanbul 1345/1927, I, 27; Kâzım Dilcimen, *Canik Beyleri,* Samsun 1940, s. 32-44, 48; W. Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd* (trc. Tevfik Bıyıklıoğlu), Ankara 1948, s. 20; Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar,* Ankara 1958, s. 167; Yaşar Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti: 1344-1398,* Ankara 1970, s. 38, 57, 64, 81, 83-85, 90-91, 115-118, 121-122, 136; a.mlf., *Çoban-oğulları Candar-oğulları Beylikleri,* Ankara 1980, s. 82-83; Erdoğan Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi,* İstanbul 1985, s. 319-320; İbrahim Tellioğlu, *Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler,* Trabzon 2004, s. 154-162; M. Sami Bayraktar, "Samsun-Çarşamba'da Taceddinoğulları ve Osmanlı Dönemine Ait İki Ahşap Eser: Ordu ve Porsuk Köyü Camileri", *Geçmişten Geleceğe Samsun* (haz. Cevdet Yılmaz), Samsun 2007, II, 529-537; Mevlûd Oğuz, "Taceddinoğulları", *DTCFD,* VI/5 (1948), s. 474-486; Faruk Sümer, "Osmanlı Devri'nde Anadolu'da Yaşayan Bazı Üç-Oklu Oğuz Boyları'na Mensup Teşekküller", *İFM,* XI/1-4 (1949), s. 452.

SAİT KOFOĞLU

TACİKİSTAN

Orta Asya'da bir ülke.

I. FİZİKÎ ve BEŞERÎ COĞRAFYA
II. TARİH
III. KÜLTÜR ve MEDENİYET

Kuzeyinde Kırgızistan, doğusunda Çin (Doğu Türkistan), güneyinde Afganistan ve batısında Özbekistan'ın yer aldığı ülkenin resmî adı Tacikistan Cumhuriyeti, resmî dili Tacikçe olup yüzölçümü 143.100 km², nüfusu 7.349.000 (2009), başşehri Duşanbe (679.400), diğer önemli şehirleri Hucend (Leninâbâd, 155.900), Kulyab (93.900) ve Kurgantepe / Gürgentepe'dir (71.000).

I. FİZİKÎ ve BEŞERÎ COĞRAFYA

Tacikistan, yüzölçümünün yarısından fazlası 3000 metrenin üzerinde olan yüksek dağ sıralarının geniş yer kapladığı bir ülkedir. Arazi yer şekilleri bakımından farklı bölgelere ayrılır. Kuzeyde Siridarya'nın (Seyhun) taşıdığı alüvyonlarla kaplı Fergana vadisinin bir bölümü yer almakta ve en verimli tarım alanını oluşturmaktadır. Orta kesimde, Kırgızistan sınırı boyunca Tanrı dağlarının batı ve güney uzantılarıyla Pamir dağ sisteminin zirveleri sıralanır. Doğudaki dağlık Bedahşan (Badakşan) bölgesinde yükselti 5000 metreyi geçer. Ülkenin ve eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin en yüksek noktasını teşkil eden İsmâil Sâmânî / Somoni zirvesiyle (eski adı Komünizm, 7495 m.) 77 km. uzunluğundaki Fedçenko buzulu da buradadır. Batıya doğru yükseltinin nisbeten azaldığı Tacikistan'da büyük bölümü aktif fay hatları üzerinde bulunmasından dolayı sık sık şiddetli depremler olur.

Sert karasal iklimin hüküm sürdüğü Tacikistan'da sıcaklık ve yağış miktarı yükseltiye bağlı olarak değişir. Fergana vadisindeki Hucend'de temmuz ayı ortalaması 27 C°'ye ulaşır. Kışlar dağlık alanlarda çok şiddetli geçer. Bedahşan bölgesinde Murgab vadisinde bulunan Murgab'da ocak ayı ortalaması eksi 20 C° civarındadır. 400 mm. dolayında olan yıllık yağışın % 75'inden fazlası ilkbahar ve kış aylarında düşer; yazlar ise kurak geçer. Yaz ve sonba-

har aylarında dağlık alanlardan Fergana vadisine doğru esen ve Garmsil denilen yerel sıcak rüzgâr tarımı olumsuz etkiler. Tacikistan'da yer şekilleri ve iklimin etkisiyle zengin bir bitki çeşitliliği görülür. Orman alanları % 4, çayır ve otlaklar % 25 oranındadır. Fedçenko buzuluna yakın 5000 metrenin üzerindeki yüksek yaylalar yaz aylarında kısa süreyle yeşillenir.

Tacikistan toprakları dağlık ve yüksek yapısı dolayısıyla akarsular ve hidroelektrik potansiyeli bakımından zengindir. Amuderya ve Siriderya nehirlerinin yukarı mecralarını oluşturan Kâfirnihân, Vahş (Kızılsu), Penç (Aksu), Zerefşân gibi çok sayıda akarsu kaynağını dağların buzul sınırlarına yakın kesimlerinden alır ve bunların debileri ilkbahar sonu ile yaz başlarında en yüksek noktasına ulaşır. Bazı yıllarda bu dönemlerde meydana gelen seller en önemli doğal âfetler arasındadır. Ülke yüzölçümünün yaklaşık % 2'si göllerle kaplıdır. Göllerin Kayrakkum ve Nurek gibi bir kısmı baraj gölü özelliğindedir. Doğal göllerden İskenderkul, Kulikalon, Karakul, Seres, Zorkul ve Şadau buzul sınırına yakın yüksek kesimlerde yer alır. Pamir dağlarında bulunan Karakul gölü deniz seviyesinden 3900 m. yükseklikte olup yüzölçümü 380 km²'dir.

Tacikler'in Farsça konuşmaları sebebiyle tarih ve kültür bakımından İranlılar'la ve Sünnî müslüman olmaları bakımından Türkler'le sıkı bağları vardır. 1959'da 1.982.000'e, 1979'da 3.806.000'e, 1989'da 5.089.000'e ve 2000'de 6.127.000'e ulaşan nüfusuyla Tacikistan, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği dönemindeki on beş cumhuriyetin nüfusu en hızlı artan ülkesiydi. Ülkedeki Tacik nüfusun oranı 1979'da % 58,8 iken 1989'da 62,2'ye ve 2000'de 79,9'a yükselmiştir. Ülkede ikinci büyük etnik topluluğu oluşturan Özbekler daha çok Fergana havzasında yoğunlaşmıştır ve nüfusa oranları 1979'da % 22,9, 1989'da 23,5 iken 2000'de 15,3'e inmiştir. Ruslar'ın oranı ise yirmi yılda % 10,4'ten % 1,1'e (2000) düşmüştür. Etnik yapının değişmesini, iç savaş (1992-1997) sebebiyle Tacik olmayan grupların büyük kısmının ülkeden göç etmesi etkilemiştir. % 85'i Sünnî, % 5'i Şiî olan nüfusun yoğunluğu (kilometrekareye) elli kişi civarındadır ve çoğunluk kuzeyde Fergana vadisi çevresinde otururken doğuda Bedahşan bölgesi çok tenhadır. Türkler'in büyük bölümü Hucend eyaletinde (Fergana havzası) yaşar.

Ekonomisi tarıma ve hayvancılığa dayanan Tacikistan'ın tarım alanları genelde güneybatı ve kuzeydoğudaki akarsu vadilerinde toplandığından ekilebilir arazilerin büyük kısmı sulama potansiyeline sahiptir. Ülkenin dağlık yapısından dolayı ekili dikili alanlarının oranı ancak % 6 civarındadır ve buralarda başta pamuk olmak üzere pirinç, patates, üzüm, sebze, meyve tarımı ve ipek böcekçiliği yapılır; tahıl ekimi azdır. Çayır ve otlakların genişliği sebebiyle hayvancılık önemli bir geçim kaynağıdır; koyun, keçi ve sığır en çok yetiştirilen hayvanlardır. İş imkânlarının yetersizliği yüzünden yaklaşık 1 milyon civarındaki erkek nüfus ülke dışında (çoğu Rusya'da) çalışmakta ve ekonomiye önemli katkı sağlamaktadır. Tacikistan'ın başlıca yer altı kaynaklarını gümüş, altın, uranyum (dünya uranyumunun % 4'ü), tungsten, demir, çinko, kurşun, boksit, antimon, kalay ve civa oluşturur. Petrol ve doğalgaz Fergana havzasından çıkarılır. Sanayi üretimini alüminyum, kurşun, çinko, kimyasallar, gübre ve çimento meydana getirir. Bunun yanında ipekli dokuma, halıcılık, deri işleme ve ayakkabı imalâtı yaygındır. Ülkede tektonik yapı sebebiyle çok sayıda kaplıca bulunur. Güneydeki akarsular üzerinde inşa edilen büyük barajlar (Nurek, Ragun) dünyadaki en yüksek gövdeli barajlar arasındadır. Arazinin dağlık ve engebeli olmasından dolayı ulaşım yeterince gelişmemiştir. Yapımı süren Anzap Tüneli, ülkenin kuzey bölümünü başkent Duşanbe'ye bağlayarak Orta Asya ile İran-Afganistan ve Basra körfezi arasında yeni bir ipek yolu görevi üstlenecektir. Ekonomide en fazla paya pamuk ve alüminyum üretimi sahiptir; bunun yanında yurt dışındaki işçi gelirleri de ekonomiye büyük katkı sağlar. Başlıca ihraç mallarını pamuk, şarap ve çeşitli maden ürünleri oluşturur. İthalâtta ise tahıllar, gıda ve tüketim maddeleriyle taşıt ve makineler önemli yer tutar. Türkiye'nin son yıllarda Tacikistan'daki yatırımlarında önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Günümüzde otuz altı Türk şirketi inşaat, konservecilik ve tekstil alanları başta olmak üzere çeşitli sanayi kollarında yatırım yapmış durumdadır. 1999-2006 yılları arasında Türkiye ile Tacikistan arasındaki ticaret hacmi yirmi kattan fazla büyümüştür.

Tacikistan

BİBLİYOGRAFYA :

Yusuf Dönmez, *Türk Dünyasının Beşerî ve İktisadî Coğrafyası,* İstanbul 1973, s. 17-19; Ali Yiğit, *Türk Ülkeleri ve Türklerin Yaşadıkları Bölgelerin Coğrafyası,* Elazığ 1996, s. 121-122; İbrahim Atalay, *Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası,* İzmir 2001, s. 195-196; Fırat Purtaş, *Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu,* Ankara 2005, s. 205-209; Ramazan Özey, *Türk Dünyası Coğrafyası, Ülkeler, İnsanlar ve Sorunlar,* İstanbul 2006, s. 226-232; Hülya Arslan, *Avrasya Ülkeleri,* İstanbul 2009, s. 95-103; Ahmet Ardel, "Batı Türkistan'ın Beşeri ve Ekonomik Hayatına Toplu Bakış", *TK,* II/23 (1964), s. 31-35; Nadir Devlet, "Sovyetler Birliği'nde Türk ve Müslümanların Nüfusu", *TY,* X/39 (1990), s. 16-20; a.mlf., "Bağımsız Türk Cumhuriyetlerinin Sınırlarının Tarihi, Coğrafi ve Etnik Sorunları", *Avrasya Etüdleri,* I/4, Ankara 1995, s. 30-39.

HALİL KURT